

EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS
COUR EUROPÉENNE DES DROITS DE L'HOMME

BÖYÜK PALATA

S.A.S. FRANSAYA qarşı

(Ərizə n° 43835/11)

QƏRAR

STRAZBURQ

1 iyul 2014

Bu qərar qətidir. Ona redaktə xarakterli dəyişikliklər edilə bilər.

S.A.S. Fransaya q. işində,

Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin Böyük Palatası:

Dean Spielmann, *sədr*,
Josep Casadevall,
Guido Raimondi,
Ineta Ziemele,
Mark Villiger,
Boštjan M. Zupančič,
Elisabeth Steiner,
Khanlar Hajiyev,
Mirjana Lazarova Trajkovska,
Ledi Bianku,
Ganna Yudkivska,
Angelika Nußberger,
Erik Møse,
André Potocki,
Paul Lemmens,
Helena Jäderblom,
Aleš Pejchal, *hakimlər*,

və *Məhkəmə Katibi* Erik Friberghdən ibarət tərkibdə,

27 noyabr 2013 və 5 iyun 2014-cü il tarixlərində məşvərət keçirərək,

Son tarixdə aşağıdakı qərarı qəbul edir:

PROSEDUR

1. İş Fransa Respublikası vətəndaşı (« ərizəçi ») tərəfindən İnsan Hüquqları və Əsas Azadlıqları üzrə Konvensiyanın (« Konvensiya ») 34-cü maddəsinə əsasən bu Dövlətə qarşı 11 aprel 2011-ci il tarixli ərizə (n° 43835/11) ilə başlamışdır.

2. Ərizəçi şikayət edir ki, 11 oktyabr 2010-cu il tarixli 2010-1192 sayılı qanunun ictimai yerlərdə üzü örtən geyimə qadağa qoyması onu, ictimai yerlərdə bütöv örtük taxmaq imkanından məhrum edir. O, Konvensiyanın 3, 8, 9, 10 və 11-ci maddələrinin ayrılıqda və Konvensiyanın 14-cü maddəsi ilə birgə götürülməklə pozuntusundan şikayət edir.

3. Ərizə Məhkəmənin Beşinci Seksiyasına həvalə edilmişdir (Məhkəmə Reqlamentinin 52-ci maddəsinin 1-ci bəndi). 1 fevral 2012-ci ildə ərizə Hökumətə kommunikasiya edilmişdir.

4. 28 may 2013-cü ildə, beşinci Seksiya öz səlahiyyətlərindən Böyük Palatanın xeyrinə imtina etmiş və tərəflərdən heç biri buna etiraz etməmişdir (Konvensiyanın 30-cu və Məhkəmə Reqlamentinin 72-ci maddələri).

5. *Amnesty International*, *Liberty*, *Open Society Justice Initiative* və 19-cu maddəyə uyğun olaraq QHT-lərə və Gand Universiteti İnsan Hüquqları Mərkəzi və Belçika Hökumətinə yazılı prosesdə iştirak etməyə icazə verilmişdir (Konvensiyanın 36-cı maddəsinin 2-ci bəndi və Məhkəmə Reqlamentinin 44-cü maddəsinin 3-cü bəndi). Belçika Hökumətinə şifahi prosesdə iştirak etmək icazəsi də verilmişdir.

FAKTLAR

I. İŞİN HALLARI

6. Ərizəçi 1990-cı ildə anadan olmuş Fransa vətəndaşıdır və Fransada yaşayır.

7. Dindar müsəlman olduğunu deyən ərizəçi, inamı, mədəniyyəti və şəxsi inancına uyğun olaraq yaşamaq üçün burqa və niqab geyindiyini bildirir. O dəqiqləşdirir ki, burqa bədəni tamamilə örtən və üz hissədə tor kimi parçadan ibarət bir geyim, niqab isə gözlər istisna olmaqla üzü örtən örtükdür. O vurğulayır ki, nə əri, nə də ailəsinin başqa üzvü ona belə geyinməsi üçün təzyiq etməmişdir.

8. O əlavə edir ki, o həm özəl həyatında, həm də ictimai yerlərdə müntəzəm olmasa da niqab taxır; belə ki, məsələn, həkimin konsultasiyasında olanda və ya dostları ilə görüşəndə və ya kimləsə tanış olmaq istəyəndə niqab taxmaya bilər. Beləliklə, ərizəçi ictimai yerlərdə bəzən niqab taxmamağı qəbul edir, lakin istədiyi zaman, xüsusilə dini hissələrinin bunu diktə etdiyi zaman onları geyinmək imkanı olmasını arzulayır. Dinini və şəxsi inancını, mədəniyyətini ifadə etmək üçün niqabı ictimai yerlərdə taxmaq istədiyi zamanlarda (məs. Ramazan kimi dini hadisələr zamanı) onun məqsədi kimisə narahat etmək deyil, özü ilə sülhdə olmaqdır.

9. Ərizəçi dəqiqləşdirir ki, təhlükəsizlik yoxlamaları zamanı, banka getdiyi zaman və ya təyyarəyə mindiyi zaman niqabda olmaq imkanı istəmir və kimlik yoxlaması zamanı üzünü açmağa razıdır.

10. **11 aprel 2011-ci ildə, 11 oktyabr 2010-cu il tarixli 2010-1192 sayılı qanunun Fransa Respublikası ərazisində qüvvəyə mindiyi tarixdən etibarən ictimai yerlərdə üzünü örtmək qadağandır.**

(...)

HÜQUQİ MƏSƏLƏLƏR

IV. KONVENSIYANIN 8, 9 VƏ 10-CU MADDƏLƏRİNİN AYRILIQDA VƏ YA KONVENSIYANIN 14-CÜ MADDƏSİLƏ BİRGƏ GÖTÜRÜLMƏKLƏ İDDİA OLUNAN POZUNTUSU

11. Ərizəçi eyni səbəblərlə, özəl həyata hörmət hüququnun, din və inanclarını nümayiş etdirmək hüququnun, fikri ifadə azadlığı hüququnun pozulduğunu və bu hüquqların istifadəsində ayrı-seçkiliyə məruz qaldığını iddia edir. O, ayrılıqda və ya 14-cü maddə ilə birgə götürülməklə Konvensiyanın 8, 9 və 10-cu maddələrinə istinad edir.

B. Mahiyyəti üzrə

1. Tərəflərin arqumentləri

a) Ərizəçi

12. Ərizəçi bildirir ki, Pakistanda anadan olmuş və ailəsi, qadınların ictimai yerlərdə bütöv örtük örtəməsinin adət olduğu sünni mədəni ənənələrinə malikdir.

O hesab edir ki, 9-cu maddə ilə təminat verilən hüquqlarının istifadəsinə müdaxiləyə məruz qalır: müsəlman qadınlarına ictimai yerlərdə bütöv örtük taxmağı qadağan edən 11 oktyabr 2010-cu il qanunu ona öz inancını ictimai yerlərdə nümayiş etdirməyə, onu yaşamağa və ona riayət etməyə mane olur. O əlavə edir ki, bu müdaxilə « qanunla nəzərdə tutulmuş » olsa da, bu müddəanın ikinci paraqrafında sadalanan heç bir legitim məqsədə uyğun deyildir və « demokratik cəmiyyətdə » « zəruri » deyildir.

13. Ərizəçi ilk olaraq hesab edir ki, bu müdaxilənin « ictimai təhlükəsizlik » məqsədi daşdığına iddia etmək olmaz, çünki aeroport kimi hər hansı yüksək təhlükənin mövcud olduğu yerlərdə konkret təhlükəsizlik ehtiyacına cavab vermək üçün nəzərdə tutulan tədbirdən deyil, bütün ictimai məkanı əhatə edən ümumi qadağadan söhbət gedir. Hökumətin bu tədbirin, uzun qarşılıqlı olaraq göstərilməsinin fransız cəmiyyətində fundamental məsələ olmasına görə, cəmiyyət həyatının minimum tələblərinə hörmət məqsədi daşması barədəki fikrinə gəlincə, ərizəçi etiraz edərək bildirir ki, bu fikir, bu fəlsəfəyə mənsub olmayan azlıqların mədəni təcrübələrini və vizual ünsiyyətdən başqa ünsiyyət formalarının da mövcud olması faktını nəzərə almır və bütün hallarda bunun ictimai yerdə üzünü örtməyə mane olmaq üçün cinayət sanksiyalarını tətbiq olunması ilə əlaqəsi yoxdur. O digər tərəfdən hesab edir ki, bu məsələ ilə bağlı bir feminist tezisə görə, üz örtüyü, çox zaman qadınların emansipasiyasını, onların özlərini təsdiqini, cəmiyyətin həyatında iştirakını əks etdirir. Onun özünə gəlincə, özü üçün və vicdanına tabe olmaq üçün baş örtüyü taxır. O əlavə edir ki, çoxsaylı müsəlman əhalisi olan digər üzv Dövlətlər ictimai yerlərdə bütöv örtük taxılmasını qadağan etmir. Nəhayət, o hesab edir ki, qadağanın « insanların ləyaqətinə hörmət » legitim məqsədi daşmasını iddia etmək, abstrakt, stereotip və örtünmüş qadının « silinmiş » olması barədə maçist məntiqin məhsuludur.

14. « Zərurilik »lə bağlı ərizəçi bildirir ki, həqiqətən azad olan bir cəmiyyət inancların, zövqlərin, adət və davranışların böyük müxtəlifliyini qəbul edən cəmiyyətdir və Dövlətlər dini inancların həqiqiliyi barədə qərar verə bilməz.

Digər tərəfdən, daşınılan məqsədin legitim olmasını fərz etsək belə, əgər məqsədə daha az məhdudlaşdırıcı vasitələrlə çatıla bilinərsə, mübahisələndirilən qadağa bu şərtə uyğun ola bilməz. İnsanların ləyaqətinə hörmətin təmin edilməsi istəyinə gəlincə, bu, cəmiyyətin örtük taxılmasını istəməyən üzvləri və ərizəçi kimi öz inanclarına əks hərəkət etmək, evdə qalmaq və ya qanunu pozmaq arasında seçim etməyə məcbur olan örtünən qadınların toqquşan maraqlarının tarazlaşdırmasını istisna etmir. Belə ki, ikincilərin hüquqları, birincilərindən daha ciddi şəkildə təsirlənir. Nəhayət, ərizəçi Hökumətin Fransada öz seçiminə görə geyinmək azadlığının geniş olmaqda qalması və qadağanın ictimaiyyətə açıq olan ibadət yerlərinə aid olmadığı barədəki fikirlərini əhəmiyyətsiz hesab edir. Belə ki, ondan üzünü örtməyi tələb edən elə dini inancıdır və öz inancını nümayiş etdirmək yalnız ibadət yerlərinə aid deyildir və ictimai yerlərdə də həyata keçirilə bilməlidir.

15. Ərizəçinin fikrinə, 11 oktyabr 2010-cu il qanununun onun ictimai yerlərdə bütöv örtük geyinməsinə qadağası həm də, Konvensiyanın 8-ci

maddəsinin təminat verdiyi özəl həyata hörmət hüququnu pozur. Onun şəxsi həyatının pozuntusu üç səbəbdən baş vermişdir. Birincisi, ona görə ki, bütöv örtük geyinilməsi onun sosio-mədəni kimliyin bir hissəsidir. İkincisi ona görə ki, Məhkəmənin *Von Hannover c. Allemagne* qərarında deyildiyi kimi, bir fərdlə üçüncü şəxslər arasında, hətta ictimai kontekstdə belə mövcud olan qarşılıqlı təsir zonası şəxsi həyata aiddir və maddə 8-in məqsədləri üçün şəxsi həyatın müdafiəsi yaxın ailə çevrəsindən daha genişdir və sosial ölçülərə malikdir. Üçüncüsü, ona görə ki, o evdən bütöv örtük geyinərək çıxdığına görə, problemlərlə üzləşəcək və cinayət sanksiyasına məruz qala bilər. Daha sonra, Konvensiyanın 9-cu maddəsi ilə bağlı fikirlərinə istinad edərək, ərizəçi iddia edir ki, bu müdaxilə Konvensiyanın 8-ci maddəsinin 2-ci bəndində sadalanan legitim məqsədlərdən heç birini daşımır. O əlavə edir ki, onlardan hər hansı birinin olduğunu qəbul etmək fərz olunsay belə, bu müdaxilə demokratik cəmiyyətdə zəruri hesab edilə bilməz, çünki maddə 8-in ikinci bəndinin tələbləri, bu mənada maddə 9-un ikinci bəndindəki tələblərdən daha sərtir.

16. Ərizəçi bundan əlavə iddia edir ki, şübhəsiz ki, burqanı nişan alan ictimai yerlərdə üzü örtən geyimə qadağa, Konvensiyanın 14-cü maddəsinə zidd, cinsi, dini və etnik mənsubiyyətə əsaslanan ayrı-seçkilikdir və ərizəçi kimi bütöv islam örtüyü taxan müsəlman qadınlarını hədəf alır.

b) Hökumət

17. Hökumət qəbul edir ki, ümumi şəkildə formülə edilsə də, 11 oktyabr 2010-cu il qanunu ilə nəzərdə tutulmuş qadağa, Konvensiyanın 9-cu maddəsinin 2-ci bəndi mənasında dinini və inanclarını nümayiş etdirmək azadlığına « məhdudlaşma » hesab edilə bilər. Bununla belə o hesab edir ki, bu məhdudlaşma legitim məqsədlər daşıyırdı və onlara çatmaq üçün demokratik cəmiyyətdə zəruri idi.

18. Hökumətin fikrincə, bu məqsədlərdən **birincisi**, « ictimai təhlükəsizlik » idi : qadağa, şəxslərin və onların əmlaklarının təhlükəsizliyinə qəsdlərin qarşısının alınması üçün hər bir fərdin kimliyini müəyyən etmək və kimlik saxtakarlığına qarşı mübarizə ehtiyacına cavab verirdi. İkinci məqsəd « başqalarının hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi »dir. Söhbət « demokratik və açıq cəmiyyətin dəyərlərinin minimum bazasına hörmət »in təmin olunmasından gedir. Hökumət bununla bağlı üç dəyərə istinad edir. İlk olaraq, cəmiyyət həyatının minimum tələblərinə riayət olunmasından gedir. Hökumətin fikrincə, üz insanların qarşılıqlı münasibətlərində əhəmiyyətli rol oynayır: fərdin unikal mövcudluğu və həmsöhbəti ilə həm insanlığın, həm də fərqliliyinin paylaşması, bədənin başqa hissələrindən daha çox üzü ilə ifadə olunur. Daha sonra, söhbət kişilər və qadınlar arasındakı bərabərlikdən gedir, çünki qadınların yalnız qadın olduqları üçün ictimai yerlərdə üzlərini örtməli olduğunu hesab etmək, onların fərd olaraq mövcud olmalarını danmaq və fərdiliklərinin ifadə edilməsini ancaq xüsusi ailə və ya eksklüziv olaraq qadınların olduğu məkana saxlamaq deməkdir. Nəhayət, söhbət insan ləyaqətinə hörmət prinsipindən gedir. Belə ki, belə geyinmiş qadınlar necə deyirlər, ictimai məkandan « silinmiş » olurlar. Hökumətin fikrincə, belə bir

silinmə istənilən və ya məqruz qalınan olmasından asılı olmayaraq, insanlıqdan çıxarandır və insan varlığının ləyaqətinə uyğun hesab edilə bilməz.

Hökumət elan edir ki, ərizəçinin və müdaxilə edən QHT-lərin bu təcrübənin həddindən artıq pozitiv təsvir etməsinə qatılmır. O digər tərəfdən elan edir ki, üçüncü müdaxilə edən tərəflərdən ikisinin hazırladığı araşdırmalardan xəbəri vardır. Bu araşdırmalardan belə çıxır ki, bütöv örtük geyinən qadınlar bu geyimi heç bir məcburiyyət olmadan edirlər və bu təcrübədən yalnız əhalinin qarşı gəlməsi səbəbilə əl çəkirlər.

19. Məhdudlaşdırmanın zəruriliyi və mütənasibliyi ilə bağlı Hökumət bildirir ki, 11 oktyabr 2010-cu il qanunu, vətəndaş cəmiyyətini də ehtiva edən geniş demokratik müzakirələrdən sonra, həm Senatda, həm də Milli Məclisdə səsverənlər tərəfindən yekdilliklə (bir səs az olmaqla) qəbul edilmişdir. O vurğulayır ki, bu qadağa həddindən artıq məhdud dairəlidir və yalnız uzun örtülməsi qadağandır və motivin nə olmasından asılı olmayaraq hər kəs yalnız bu yeganə şərtlə ictimai yerlərdə öz inancını ifadə edən geyim geyinə bilər. O əlavə edir ki, bu qadağa onun qəbul edilməsinə səbəb olan prinsiplərin müdafiəsi üçün zəruridir. O bununla bağlı bildirir ki, başqasını üzünü örtməyə məcbur edən şəxsləri cəzalandırmaqla kifayətlənmək səmərəli olmazdı, çünki məcbur edilən şəxslər bu adamlar barədə xəbər verməyə tərəddüd edə bilərlər və geniş yayılmış məcburiyyətdən söhbət gedə bilər. O daha sonra xatırladır ki, Məhkəmə fərdi maraqlarla ictimai maraqlar arasında tarazlıq axtarışında və ya fərdi maraqların Konvensiya ilə qorunan digər hüquqlarla toqquşması zamanı Dövlətlərə geniş mülahizə səlahiyyəti tanıyır (Hökumət bununla bağlı *Evans c. Royaume-Uni* [BP] ; n° 6339/05, § 77, CEDH 2007-I işinə istinad edir). Hökumət bundan əlavə hesab edir ki, qadağanın nəzərdə tutduğu sanksiyalar yüngüldür: 150 Avro cərimə və ya vətəndaşlıq stajı. O əlavə edir ki, həm Konstitusiyaya Şurası, həm də Kassasiya Məhkəməsi, qanunun « zəruri » xarakterini tanımışlar.

20. Konvensiyanın 8-ci maddəsinə gəlinə, Hökumət bu müddəanın tətbiq olunmasına inanmır, çünki üzü örtməyə qadağa yalnız ictimai yerlərdə qüvvədədir və şəxsin fiziki bütövlüyündən söhbət getdiyi iddia oluna bilməz. Ərizəçinin arqumentlərinin əsasən öz inancını və ya dinini nümayiş etdirmək ilə, deməli, maddə 9 ilə əlaqəli olduğunu vurğulayan Hökumət bu məsələ ilə bağlı müdaxilənin əsaslandırılması və onun mütənasib xarakteri haqqındaki arqumentlərinə istinad edir.

21. Nəhayət, Hökumət ərizəçini «cinsinə görə ayrı-seçkiliyə məruz qaldığını iddia etməsini həddindən artıq qəbuledilməz » sayır, çünki mübahisələndirilən qanunun əsas məqsədlərindən biri, qadının bütöv örtük geyinilməsi yolu ilə ictimai məkandan silinməsinin təşkil etdiyi bu tip ayrı-seçkiliyə qarşı mübarizədir.

2. Üçüncü müdaxilə edən tərəflərin arqumentləri

a) Belçika Hökuməti

22. Müdaxilə edən Hökumət iddia edir ki, bütöv örtük geyinilməsi Quranın tələbi deyil, ərəb yarımadasındakı bir azlığın adətidir.

23. O əlavə olaraq bildirir ki, Belçikada «üzü tamamilə və ya əsasən örtən geyim» in qadağan edilməsi barədə qanun 1 iyun 2011-ci ildə qəbul edilmiş və 23 iyul 2011-ci ildə qüvvəyə minmişdir. O dəqiqləşdirir ki, Belçika Konstitusiyaya Məhkəməsi 6 dekabr 2012-ci ildə qanunun Konstitusiyaya uyğunluğu barədəki iki müraciəti – ibadət yerləri ilə bağlı qeydi-şərt etməklə - rədd etmiş və bildirmişdir ki, belə geyimlər təhlükəsizlik problemi yaradır, qadınların bərabərlik və ləyaqət hüququna maneədir və ən əsası, birgə yaşayış şərtlərini təhlükə altına qoyur. Hökumət hesab edir ki, fərdlər özlərinə fərdi və ya dini azadlıqlarını xeyrinə, ictimai yerlərdə üzlərini açmağı nə zaman qəbul etməyə qərar vermək hüququ verə bilməzlər, çünki ictimai təhlükəsizlik tələblərinin dəyərləndirilməsi yalnız dövlət orqanlara verilmiş səlahiyyətdir. Bununla belə, o hesab edir ki, təcrid olunmaq hüququnun da sərhədləri vardır və cəmiyyətlərimizdə mövcud geyim kodları cəmiyyətin konsensusunun və fərdi azadlıqlar və cəmiyyət üzvlərinin qarşılıqlı münasibətləri məcəllərinin kompromisinin məhsuludur və üzünü örtən geyim geyinmiş şəxs digərlərinə cəmiyyətdə aktiv iştirak etmək istəməməsi barədə mesaj verir və bu səbəblə, onun insani xarakteri itmiş olur. Onun fikrincə, demokratik cəmiyyətin fundamental dəyərlərindən biri odur ki, fərdlər arasında aktiv mübadilə mümkün olsun.

24. Müdaxilə edən Hökumət vurğuyur ki, Belçika qanunvericisinin məqsədi fərdin fəlsəfi, mədəni və ya dini bağları ilə birgə qiymətləndirən cəmiyyət modelini qorumaqdır və hamının inteqrasiyanı asanlaşdırmaq və bütün vətəndaşların demokratiya və kişilər və qadınlar arasında bərabərlik və ya Kilsə və Dövlətin ayrılması kimi fundamental dəyərlərin ümumi mirasını paylaşmasını təmin etməkdir. O Konstitusiyaya Məhkəməsinin qərarına istinad edərək bildirir ki, bəzi qadınların üzləri bağlı olmadan çölə çıxmaqdan əvvəl qalmaqda qanunun onlardan qeyri-legitim tələbi deyil, onların özlərinin seçimidir. Nəhayət, o hesab edir ki, Fransa və Belçika qanunları ayrı-seçkilik salmır, çünki spesifik olaraq bütöv örtüyü hədəf almır və kişi və ya qadın olmasından və dini və ya qeyri-dini motivlərlə hərəkət etməsindən asılı olmadan ictimai məkanda üzünü örtən geyimdə olan hər bir şəxsə tətbiq edilir.

Amnesty International Qeyri-Hökumət Təşkilatı, *Article 19* Qeyri-Hökumət Təşkilatı, Gand Universiteti İnsan Hüquqları Mərkəzi, *Liberty* Qeyri-Hökumət Təşkilatı, *Open Society Justice Initiative* Qeyri-Hökumət Təşkilatları iddia edir ki, dini xarakterli geyim geyinmək hüququ Mülki və Siyasi Hüquqlar üzrə Beynəlxalq Paktla qorunur, çünki bu sənəd düşüncə və vicdan azadlığı hüququnu və ifadə azadlığı hüququnu təmin edir. Təşkilatlar vurğulayır ki, baş və üz örtükləri taxılmasının məhdudlaşdırılması işləmək hüququna, təhsil hüququna, qanun qarşısında bərabərlik hüququna mənfi təsir edə və qısnama və zorakılığı təşviq edə bilər. Təşkilatların fikrincə, bu təzadı örtüyü taxmağa borclu hiss edən qadınları sanksiya qorxusu ilə evlərində qalmağa məcbur etməklə həll etmək olmaz; bu qadınları azad etmir və belə görünür ki, islamofobiyayı təşviq edir.

3. Məhkəmənin dəyərləndirilməsi

a) Konvensiyanın 8 və 9-cu maddələrinin iddia olunan pozuntusu

2. İctimai yerlərdə üzünü örtən geyim geyinməyə qadağa iki məsələ ilə bağlı sual yaradır.

1. inancları səbəbilə bütöv örtük taxmaq istəyən qadınların özəl həyata hörmət hüququ (Konvensiyanın 8-ci maddəsi),

2. dini inanclarını nümayiş etdirmək hüququ (Konvensiyanın 9-cu maddəsi)

26. Məhkəmə hesab edir ki, həm ictimai, həm də özəl yerlərdə malik olmaq istədiyi görünüşlə bağlı seçimlər, hər kəsin şəxsiyyətinin ifadəsidir və özəl həyata aiddir. Məhkəmə artıq saç düzümü seçimi ilə bağlı bunu elan etmişdir. O hesab edir ki, geyim seçimi də eynidir. Dövlət orqanının qəbul etdiyi, bu tip seçimləri məhdudlaşdıran bir tədbir, prinsipcə, Konvensiyanın 8-ci maddəsi mənasında özəl həyata hörmət hüququnun realizəsinə müdaxilədir (bax: *Kara*, yuxarıdakı istinad). Burdan belə nəticə çıxır ki, 11 oktyabr 2010-cu il qanununun gətirdiyi ictimai yerlərdə üzünü örtməyə qadağa Konvensiyanın 8-ci maddəsi ilə bağlıdır.

27. Beləliklə, bu qadağanın ərizəçi kimi nəticədə ictimai yerlərdə dinlərinin onlardan tələb etdiyi kimi geyinmələrinə maneə törədilmiş şəxslər tərəfindən mübahisələndirilməsi zamanı, hər şeydən əvvəl hər kəsin öz dinini və ya inancını nümayiş etdirmək azadlığı ilə bağlı problem çıxarır.

28. Məhkəmə beləliklə, ərizənin bu hissəsini, 8-ci və 9-cu maddə tələbləri əsasında araşdıracaq, lakin vurğu ikinci maddəyə veriləcəkdir.

i. « Məhdudlaşdırma » və ya « bu müdaxilə »nin mövcudluğu barədə

29. Məhkəmənin əvvəl də bildirdiyi kimi (...), 11 oktyabr 2010-cu il qanunu ərizəçini, *Dudgeon* və *Norris* işindəki kimi bir dilemma qarşısında qoyur : ya qadağaya tabe olmaq və dininə yanaşmasının ona diktə etdiyi seçimə uyğun geyimdən imtina etmək; qanuna tabe olmamaq və cinayət sanksiyalarına məruz qalmaq. Ərizəçi, beləliklə, Konvensiyanın 8-ci maddəsi kimi 9-cu maddəsi mənasında *Dudgeon* və *Norris*dəki ərizəçilərin vəziyyətinə oxşar vəziyyətdədirlər. İstinad edilən işdə Məhkəmə 8-ci maddədə təminat verilən hüquqların istifadəsinə « davamlı müdaxilə» olduğu müəyyən etmişdir (yuxarıda istinad edilən qərarlar, müvafiq olaraq, §§ 41 və 38; bax: xüsusilə yuxarıda istinad edilən *Michaud*, § 92). Beləliklə, hazırki işdə Konvensiyanın 8 və 9-cü maddələrində təminat verilən hüquqlardan istifadəyə « müdaxilə » və ya « məhdudlaşdırma » baş vermişdir.

30. Bu müddəaların ikinci bəndinə uyğun olması üçün, bənzər məhdudlaşdırma və ya müdaxilələr «qanunla nəzərdə tutulmuş» olmalı, həmin bənddə sadalanan legitim məqsədlərə çatmaq üçün edilməli və həmin məqsədlərə çatmaq üçün « demokratik cəmiyyətdə» « zəruri » olmalıdır.

ii. « Qanunla nəzərdə tutulmuş »

31. Məhkəmə müəyyən edir ki, mübahisələndirilən məhdudlaşdırma 11 oktyabr 2010-cu il qanununun 1, 2 və 3-cü maddələri (yuxarıdakı paraqraf 28) ilə nəzərdə tutulmuşdur. Bundan əlavə, Məhkəmə müəyyən edir ki, ərizəçi bu

müddəaların Konvensiyanın 8-ci maddəsinin 2-ci bəndi və 9-cu maddəsinin 2-ci bəndi ilə bağlı yurisprudensiyasada müəyyən edilən kriteriyalara uyğun olmasını mübahisələndirmir.

iii. *Legitim məqsəd*

32. Məhkəmə xatırladır ki, dinini və ya inancını nümayiş etdirmək azadlığına 9-cu maddənin ikinci bəndində sadalanan istisnalar tam siyahıdır və bu istisnaların şərhə məhdudlaşdırıcıdır. Konvensiyaya uyğun olması üçün, bu azadlığa məhdudlaşdırma bu müddədə sadalanan məqsədlərdən birinə çatmaq üçün edilməlidir. Eyni yanaşma Konvensiyanın 8-ci maddəsi ilə bağlı da tətbiq edilir.

33. Məhkəmənin təcrübəsi odur ki, Konvensiya 8-11-ci maddələrinin ikinci bəndləri mənasında legitim məqsədin mövcudluğunu araşdırarkən daha çox sərt yanaşma tətbiq edilməlidir (bax : məs. yuxarıda istinad edilən *Leyla Şahin*, § 99, və *Ahmet Arslan və başqaları*, § 43). Bununla belə, hazırki işdə, Hökumətin istinad etdiyi və ərizəçinin ciddi şəkildə mübahisələndirdiyi məqsədlər, dərin araşdırma tələb edir. Ərizəçi hesab edir ki, 11 oktyabr 2010-cu il qanununun qoyduğu qadağa səbəbilə dinini nümayiş etdirmək azadlığından istifadəyə və özəl həyata hörmət hüququna müdaxilə 8 və 9-cü maddələrin ikinci bəndlərində sadalanan heç bir məqsədə uyğun gəlmir. Hökumət öz növbəsində iddia edir ki, qadağa iki legitim məqsəd daşıyır : ictimai təhlükəsizlik və « demokratik və açıq cəmiyyətlərin minimum dəyərlər bazasına hörmət ». Məhkəmə müəyyən edir ki, 8 və 9-cü maddələrin ikinci bəndləri, açıq şəkildə nə bu məqsədlərdən ikincisinə, nə də Hökumətin bununla bağlı xatırlatdığı üç dəyəərə istinad edir.

34. Hökumətin irəli sürdüyü birinci legitim məqsədlə bağlı, Məhkəmə ilkin olaraq müşahidə edir ki, « ictimai təhlükəsizlik » Konvensiyanın 9-cu maddəsinin ikinci bəndində göstərilən məqsədlər arasındadır (müddəanın ingiliscə mətnində *public safety*) və maddə 8-in ikinci bəndində oxşar «ictimai asayiş » (müddəanın ingiliscə mətnində *public safety*) terminindən istifadə olunur. Məhkəmə daha sonra qeyd edir ki, Hökumət bununla bağlı ictimai yerlərdə üzü örtən geyimin mübahisələndirilən qadağasının, şəxslərin və əşyaların təhlükəsizliyinə qəsdlərin qarşısının alınması üçün fərdlərin şəxsiyyətinin müəyyən olunması və şəxsiyyət sənədlərinin saxtalaşdırılması ilə mübarizə üçün zəruri olduğunu iddia edir. İş materiallarına əsasən, şübhəsiz ki, qanunvericinin bu narahatlıqlara xüsusi əhəmiyyət verib-vermədiyini mübahisələndirmək olar. Bununla belə qeyd etmək lazımdır ki, qanun layihəsini müşayət edən motivlər hissəsində həddindən artıq geniş izahatlarla göstərilirdi ki, üzün örtülməsi « bəzi hallarda ictimai təhlükəsizlik üçün təhlükə ola [bilərdi] ». Konstitusiyaya Şurası hesab etmişdir ki, qanunverci bu üz örtmənin ictimai təhlükəsizlik üçün hədə təşkil etdiyini düşünmüşdür (...). Bənzər şəkərdə, 25 mart 2010-cu il hesabatında, Dövlət Şurası bildirmişdir ki, ictimai təhlükəsizlik üzün örtülməsinin qadağan edilməsi üçün əsas təşkil edə bilər. O bununla belə dəqiqləşdirmişdir ki, bu yalnız xüsusi hallar üçün doğrudur (...). Nəticədə Məhkəmə qəbul edir ki, mübahisələndirilən qadağa barədə qanunu qəbul edərkən, qanunverici Konvensiyanın 8 və 9-cü maddələri

mənasında « ictimai asayiş » və ya « ictimai təhlükəsizlik » məqsədlərinə cavab verməyə çalışmışdır.

35. Hökumətin istinad etdiyi ikinci kateqoriya məqsədlərlə – « demokratik və açıq cəmiyyətlərin minimum dəyərlər bazasına hörmət » – bağlı Hökumət üç dəyəri xatırladır: kişi və qadın arasında bərabərlik, insan ləyaqətinə hörmət və cəmiyyət həyatının minimum tələblərinə riayət. Hökumət hesab edir ki, bu məqsəd Konvensiyanın 8 və 9-cü maddələrinin ikinci bəndi mənasında « başqalarının hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi » məqsədinə uyğundur.

36. Məhkəmənin daha əvvəl bildirdiyi kimi, bu dəyərlərin heç biri dəqiq şəkildə Konvensiyanın 8 və 9-cü maddələrinin ikinci bəndində sadalanan məqsədlərə uyğun gəlmir. Bu məqsədlər arasında hazırkı işdəki dəyərlərlə bağlı məqsədlərə uyğun ola biləcək yeganə məqsəd, « ictimai qayda » və « başqalarının hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi »-dir. Bunlardan birincisi, 8-ci maddənin 2-ci hissəsində göstərilməmişdir. Hökumət, üstəlik, nə yazılı təqdimatlarında, nə də məhkəmə iclası zamanı ona verilən suallara cavabında bu məqsədə istinad etməmiş, yalnız « başqalarının hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi »-ndən danışmışdır. Məhkəmə beləliklə, *Leyla Şahin*, və *Ahmet Arslan və başqaları* (yuxarıdakı istinadlar, müvafiq olaraq §§ 111 və 43) işində olduğu kimi araşdırmasını yalnız bu « legitim məqsəd » üzərində quracaqdır.

37. İlk olaraq Məhkəmə bildirir ki, Hökumətin kişi və qadınlar arasında bərabərlik prinsipinə hörmətlə bağlı arqumenti inandırıcı deyildir.

38. Məhkəmə kişi və qadınlar arasında bərabərlik prinsipinin Konvensiyada nəzərdə tutulan hüquqlardan hər hansı birinin istifadəsinə müdaxiləni əsaslandırma bilməsinə şübhə etmir. Belə ki, üzv Dövlət cinslərin bərabərliyi üçün, qadınların üzvlərini örtməyə məcbur etməyi qadağan edərkən, Konvensiyanın 8 və 9-cü maddələrinin ikinci bəndi mənasında « başqalarının hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi » məqsədi daşıyır (bax : yuxarıda istinad edilən *Leyla Şahin*, § 111). Məhkəmə hesab edir ki, əksinə, hər hansı üzv Dövlət hazırkı işdəki ərizəçi kimi qadınların bu müddəalarla təminat verilən hüquqlarından istifadə çərçivəsində tələb etdikləri bir davranışı qadağan etmək üçün cinslərin bərabərliyi prinsipinə istinad edə bilməz. Əks halda, fərdləri, özlərinin fundamental hüquq və azadlıqlarının istifadəsindən qoruduğumuzu iddia etməyi məqbul hesab etmiş olardıq. Məhkəmə digər tərəfdən müşahidə edir ki, Avropa Şurasının 25 mart 2010-cu il hesabatında, Dövlət Şurasının bənzər nəticəyə gəldiyi bildirilir (...).

Digər tərəfdən, Hökumətin bəzi qadınlar tərəfindən bütöv örtüyün taxılmasının fransız əhalisinin əksəriyyətini, Fransada ümumi olaraq cinslərin bərabərliyi prinsipinə uyğun olmadığı üçün şoka salması barədəki fikirlərinə gəlincə, Məhkəmə özünün, Hökumətin xatırladığı iki digər dəyərlə bağlı əsaslandırmasına istinad edir (aşağıdakı 120-122-ci paragraflar).

39. İkincisi, Məhkəmə hesab edir ki, nə qədər əhəmiyyətli olsa da, insan ləyaqətinə hörmət, ictimai yerlərdə bütöv örtüyün geyilməsinə ümumi qadağanı legitim olaraq əsaslandırma bilməz. Məhkəmə anlayır ki, bu tip geyim onu görünlülərin çoxuna qərribə gəlir. Bununla belə, Məhkəmə hesab edir ki, bu müxtəlifliklə, demokratiyanın qidalandığı plüralizmə töhvə verən mədəni kimliyin

ifadəsidir. Bununla bağlı Məhkəmə müşahidə edir ki, bədənin örütülməsinə tətbiq edilən ləyaqət və əxlaq konsepsiyaları müxtəlifdir. Digər tərəfdən, Məhkəmənin sərəncamında bütöv örtük taxan qadınların rast gəldikləri insanlara hər hansı qınaq ifadə etmələri və ya başqasının ləyaqətinə hər hansı bir formada qəsd edilməsinə qərar verəcəyi bir məlumat yoxdur.

40. Üçüncüsü, Məhkəmə hesab edir ki, əksinə, bəzi hallarda Hökumətin qanun layihəsinin motivlər hissəsində (...) « cəmiyyət həyatının minimum tələblərinə riayət » - « birlikdə yaşamaq » adlandırdığı anlayış « başqalarının hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi » legitim məqsədinə aid oluna bilər.

41. Məhkəmə cavabdeh Dövlətin üçün sosial əlaqələrdə əhəmiyyətli rol oynadığını düşündüyü faktını nəzərə alır. O, açıq məkanlarda olan insanların, yaranmış konsensus hesabına hər hansı cəmiyyətin daxilində kollektiv həyatın əvəssiz elementi olan insanlar arasındakı açıq münasibətləri ciddi şəkildə təhlükə altına qoyan təcrübə və yanaşmaların inkişaf etməməsini arzulamaqları barədəki nöqteyi-nəzəri anlayır. Məhkəmə beləliklə, üz örtüyünün başqalarına qarşı maneə olmasının cavabdeh Dövlət tərəfindən başqalarının birlikdə yaşamağı asanlaşdıran sosiallaşma məkanında inkişaf etmək hüququna qəsd kimi dəyərləndirilməsinə qəbul edə bilər. « Birgə yaşamaq » anlayışının elastikliyi və ondan irəli gələn ifrata varma riski Məhkəməni mübahisələndirilən məhdudlaşdırmanın zəruriliyinin diqqətli şəkildə araşdırmağa vadar edir.

iv. Demokratik cəmiyyətdə zəruri

a. Konvensiyanın 9-cu maddəsilə bağlı prinsiplər

42. Məhkəmə ərizənin bu hissəsinin araşdırılması zamanı vurğunu Konvensiyanın 9-cu maddəsinə vurmağı qərar verdiyindən, bu müddəaya aid əsas prinsipləri xatırlatmağı vacib hesab edir.

43. 9-cu maddədə təminat verildiyi şəkildə düşüncə, vicdan və din azadlığı, Konvensiya mənasında « demokratik cəmiyyət »in əsaslarından biridir. Bu azadlıq dini müstəvidə inananların kimliyi və onların həyat konsepsiyasının ən əhəmiyyətli elementlərindən biridir, lakin o həm də ateistlər, aqnostiklər, skeptiklər və laqeydlər üçün vacib dəyərdir. Əsrlər ərzində qazanılmış plüralizm prinsipinə əsasən, o belə cəmiyyətdən ayrıla bilməz. Bu azadlıq, xüsusilə bir dinə mənsub olmaq və ya olmamaq və ya dini icra etmək və ya etməmək azadlıqlarını ehtiva edir (bax : digər işlərlə yanaşı, *Kokkinakis c. Grèce*, 25 may 1993, § 31, série A n° 260-A, *Buscarini et autres c. Saint-Marin* [BP], n° 24645/94, § 34, CEDH 1999-I, et *Leyla Şahin*, yuxarıdakı istinad, § 104).

44. Din azadlığı hər şeydən əvvəl daxili məsələ olsa da, ona dinini şəxsi qaydada və ya özəl məkanda və ya kollektiv olaraq və ictimai məkanda, dinini paylaşıqları şəxslərin əhatəsində nümayiş etdirmək azadlığını da daxildir. 9-cu maddə, din və ya inancların ibadəti, təlimləri, dini və mərasim ayinlərini yerinə yetirmək kimi mümkün nümayiş formalarını sadalayır

Bununla belə, 9-cu maddə hər hansı bir din və ya inancdan irəli gələn bütün aktları qorumur və ictimai məkanda din və ya inanclardan irəli gələn və ya onların diktə etdiyi şəkildə davranmaq hüququnu təmin etmir.

45. Əhali arasında müxtəlif dinlərin bərabər mövcud olduğu demokratik cəmiyyətdə, müxtəlif qrupların maraqlarını və hər kəsin inancına hörməti təmin etmək üçün dinini və inancını nümayiş etdirmək azadlığına bəzi məhduduiyyətlər nəzərdə tutulması zəruri ola bilər (*Kokkinakis*, yuxarıdakı istinad, § 33). Bu həm 9-cu maddənin 2-ci bəndinə, həm də Konvensiyanın 1-ci maddəsinə əsasən Dövlətin yurisdiksiyası altındakı bütün şəxslərə Konvensiyada nəzərdə tutulan hüquq və azadlıqlarını təmin etmək öhdəliyindən irəli gəlir (*Leyla Şahin*, yuxarıdakı istinad, § 106).

46. Məhkəmə hər zaman Dövlətin dinlərin, ayinlərin və inancların realizəsinin neytral və qərəzsiz təşkilatçısı rolununun vurğulamış və bildirmişdir ki, bu rol demokratik cəmiyyətdə ictimai qaydanı, dini sülhü və dözümlülüyü təmin etməkdən ibarətdir. Məhkəmə həmçinin hesab edir ki, Dövlətin neytrallıq və qərəzsizlik vəzifəsi onun tərəfindən dini inacların legitimliyi və ya onların ifadə şəkillərinin hər hansı dəyərləndirilməsinin aparılması ilə ziddiyət təşkil edir. Bu vəzifə Dövlətdən bir-birinə qarşı qrupların bir-birinə dözümlülük göstərməsini təmin etməsini tələb edir (bax : xüsusilə *Leyla Şahin*, yuxarıdakı istinad, § 107). Məhkəmə bundan belə nəticəyə gəlir ki, bu halda dövlət orqanlarının rolu plüralizmi ləğv edərək gərginliyin səbəbini aradan qaldırmaq deyil, bir-birinə qarşı qrupların bir-birinə dözümlülük göstərməsini təmin etməkdir (*Serif c. Grèce*, n° 38178/97, § 53, CEDH 1999-IX ; bax, həmçinin *Leyla Şahin*, yuxarıdakı istinad, § 107).

47. Plüralizm, dözümlük və açıq fikirlilik « demokratik cəmiyyət »in xarakterik özəllikləridir. Bəzən fərdlərin maraqlarını qrupun maraqlarına tabe etmək lazım olsa belə, demokratiya çoxluğun fikrinin davamlı üstünlüyü demək deyildir. O, azlıqda qalan fərdlərə ədalətli davranılmasını və üstün mövqedən sui-istifadədən qaçınılmasını tələb edir. Plüralizm və demokratiya həmçinin dialoq və kompromis ruhunun olmasını, bu da fərdlərdən, demokratik cəmiyyətin ideya və dəyərlərinin müdafiəsi və təşviqi üçün müxtəlif güzəştlər etmələrini tələb edir. «Başqasının hüquq və azadlıqları» Konvensiya və Protokollarla təminat verilən hüquqlar arasında olsa da, onları müdafiə etməyin zəruriliyinin Dövlətləri eyni şəkildə Konvensiyada nəzərdə tutulan hüquq və azadlıqları məhdudlaşdırmağa vadar edə bildiyini də qəbul etmək lazımdır: elə hər kəsin fundamental hüquqları arasında bu daimi tarazlıq axtarışı da « demokratik cəmiyyət »in əsasını təşkil edir (*Chassagnou et autres*, yuxarıdakı istinad, § 113 ; bax, həmçinin *Leyla Şahin*, yuxarıdakı istinad, § 108).

48. Milli orqanların birbaşa demokratik legitimliyə malikdirlər və Məhkəmənin dəfələrlə bildirdiyi kimi, prinsipə, yerli ehtiyaclar və kontekstlərlə bağlı fikir bildirmək üçün beynəlxalq hakimdən daha əlverişli vəziyyətdədirlər. Demokratik Dövlətdə barəsində ciddi fikir müxtəlifliklərinin olduğu ümumi siyasət məsələlərindən söhbət gedərkən, milli qanunvericinin roluna xüsusi əhəmiyyət verilməlidir. Bu, həmin məsələlərin Dövlət və dinlər arasındakı münasibətlərlə

əlaqədar olduğu zaman xüsusilə doğrudur. Beləliklə, Konvensiyanın 9-cu maddəsindən söhbət gedərkən, prinsipcə, Dövlətə, dinini və inancını nümayiş etdirmək hüququna məhdudlaşdırmanın « zərurulyi » barədə qərar vermək üçün geniş mülahizə səlahiyyəti tanınmalıdır. Hər hansı işdə mülahizə səlahiyyətinin dairəsini müəyyən etmək üçün Məhkəmə eyni zamanda həmin işin əhəmiyyətini də nəzərə almalıdır (bax: xüsusilə, *Manoussakis et autres*, yuxarıdakı istinad, § 44, və *Leyla Şahin*, yuxarıdakı istinad, § 110). Lazım gələrsə, Məhkəmə Konvensiyaya üzv Dövlətlərin təcrübəsindən irəli gələn konsensus və ümumi dəyərləri də nəzərə ala bilər.

49. *Leyla Şahin* işində Məhkəmə vurğulamışdır ki, təhsil müəssisələrində dini simvolların taxılmasının tənzimlənməsi ilə bağlı hal, bu məsələ ilə bağlı milli yanaşmaların müxtəlifliyi səbəbilə, həmin hallardandır. Özünün *Otto-Preminger-Institut c. Autriche* (20 sentyabr 1994, § 50, série A n° 295-A) və *Dahlab c. Suisse* (n° 42393/98, CEDH 2001-V) işlərinə istinad edərək Məhkəmə dəqiqləşdirmişdi ki, Avropada dinin cəmiyyətdəki əhəmiyyəti ilə bağlı ümumi konsepsiya çıxarmaq mümkün deyildir və dini inancın ifadəsindən irəli gələn hər hansı aktın mənası və təsiri zamana və kontekstə görə dəyişir. Məhkəmə müşahidə etmişdi ki, məsələ ilə bağlı nizamlaşma, nəticədə, milli ənənələr və başqasının hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi və ictimai qayda mülahizələrindən asılı olaraq ölkədən-ölkəyə dəyişə bilər. Məhkəmə bundan belə nəticəyə gəlir ki, belə nizamlaşmanın dairəsi və qaydaları ilə bağlı seçim, təbii ki, müəyyən dərəcədə Dövlətə buraxılmalıdır, çünki həmin dövlətin milli kontekstindən asılıdır (*Leyla Şahin*, yuxarıdakı istinad, § 109).

50. Bununla belə, bu mülahizə səlahiyyəti ilə yanaşı həm qanunlar, həm də onların tətbiqi ilə bağlı qərarlar üzərində Avropa nəzarəti olmalıdır. Məhkəmənin vəzifəsi Dövlət səviyyəsində qəbul edilən qərarların prinsipcə əsaslandırılmış və mütənasib olub-olmadığını müəyyən etməkdir (bax : xüsusilə, *Manoussakis et autres*, yuxarıdakı istinad, § 44 və *Leyla Şahin*, yuxarıdakı istinad, § 110).

β. Bu prinsiplərin əvvəlki işlərdə tətbiqi

51. Məhkəmənin bu prinsiplərlə bağlı müxtəlif vəziyyətləri araşdırmaq imkanı olmuşdur.

52. Belə ki, dövlət təhsil müəssisələrində dini simvollar taxmağa müəllimlərə (bax: xüsusilə, *Dahlab*, yuxarıdakı istinad və *Kurtuluş c. Turquie* (qərar), n° 65500/01, CEDH 2006-II) və ya məktəbli və tələbələrə (bax: xüsusilə, *Leyla Şahin*, arrêt yuxarıdakı istinad, *Köse et autres c. Turquie* (qərar), təhlükəsizliyə nəzarət çərçivəsində dini xarakterli bir geyim elementini çıxarmaq öhdəliyi (*Phull c. France* (qərar), n° 35753/03,) barədə işləri həll etmişdir. O bu işlərin heç birində 9-cu maddənin pozuntusunu elan etməmişdir.

53. Məhkəmə *Ahmet Arslan və başqaları* işində dini ibadətlərdən başqa hallarda, yol və ictimai meydanlar kimi ictimaiyyətə açıq yerlərdə müəyyən dini geyimlərə qadağan məsələsini də araşdırmışdır. Haqqında söhbət gedən *Aczimendi tarikati* qrupunun xarakteristik geyimi, hamısı qara rəngdə olan türban, cübbə və tünikdən ibarət idi və əllərində dəyənək olurdu. Məhkəmə işin hallarını

və yerli məhkəmə qərarlarının əsaslandırılmalarını və Türkiyədə demokratik sistem üçün dünyəviliyin əhəmiyyətini nəzərə alaraq qəbul etmişdi ki, dünyəvilik və demokratiya prinsiplərinə riayət məqsədi daşdığından, bu müdaxilə maddə 9 § 2-də sadalanan bir neçə eğitim məqsədə uyğun idi: ictimai təhlükəsizlik, ictimai qaydanın və başqalarının hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi. Bununla belə, Məhkəmə hesab etmişdi ki, bu məqsədlərə münasibətdə tədbirin zəruriliyi müəyyən olunmamışdır.

Məhkəmə bildirmişdi ki, qadağa, funksiyaların yerinə yetirilməsində müəyyən təmkinlilik vəzifəsi olan məmurlara deyil, adi vətəndaşlara tətbiq olunmuşdu. Məhkəmənin məmurlarla, xüsusilə müəllimlərlə bağlı yurisprudensiyası bu işə tətbiq oluna bilməzdi. Məhkəmə daha sonra müəyyən etmişdi ki, qadağa spesifik Dövlət binalarında belə geyimin geyinilməsinə deyil, bütün ictimai məkana aid edilirdi. Onun Dövlət təhsil müəssisələrində dini simvolların geyinilməsinə qadağa ilə bağlı milli qanunvericinin rolunun əhəmiyyəti barədəki yurisprudensiyası da bu işə tətbiq edilə bilməzdi. Məhkəmə bundan əlavə müşahidə etmişdi ki, iş materillərində mübahisəli geyimdə bir məscidin qarşısında dini xarakterli bir ayində iştirak etmək məqsədilə toplaşan ərizəçilərin öz inanclarını spesifik geyimlə nümayiş etdirməsinin ictimai qayda üçün hər hansı hədə olması və ya başqalarına hər hansı təzyiq etməsi barədə heç bir məlumat yoxdur. Nəhayət, Türkiyə Hökumətinin ərizəçilər tərəfindən mümkün proselitizm həyata keçirilməsi barədəki arqumentinə cavab olaraq Məhkəmə müəyyən etmişdi ki, iş materillərində, ərizəçilərin öz dini inanclarını təşviq etmək üçün yoldan keçənlərə və ya ictimai meydanda olanlara qarşı hər hansı təzyiqa cəhd etmələri barədə heç bir məlumat yoxdur. Məhkəmə beləliklə, Konvensiyanın 9-cu maddəsinin pozulduğu nəticəsinə gəlmişdi.

54. 9-cu maddə ilə bağlı bütün bu işlər arasında *Ahmet Arslan və başqaları* işi hazırki işə ən yaxın olanıdır. Bununla belə, hər iki iş ictimai yerlərdə dini xarakterli geyimlərə qadağa ilə bağlı olsa da, hazırki iş *Ahmet Arslan və başqaları* işindən ciddi şəkildə fərqlənir, çünki bütöv islam örutüyü, gözlər istisna olmaqla üzü təmamilə örtən spesifik geyimdir.

γ. *Bu prinsiplərin hazırki işə tətbiqi*

55. Məhkəmə ilk olaraq vurğulayır ki, ərizəçinin və bəzi müdaxilə edən tərəflərin 11 oktyabr 2010-cu il qanununun 1-3 maddələrində nəzərdə tutulan qadağanın qadınların bütöv örtüyü məcburiyyətdən taxmasına əsaslanması barədəki fikri əhəmiyyətsizdir. Belə ki, qanun layihəsini müşayət edən motivlər hissəsindən aydın şəkildə görünür ki, (...) bu qadağanın əsas məqsədi qadınları onlara diktə edilən və ya onlar üçün ziyanlı davranışlardan qorumaq deyildir.

56. Bunu dəqiqləşdirdikdən sonra Məhkəmə araşdırmalıdır ki, mübahisələndirilən müdaxilə « demokratik cəmiyyətdə », ictimai asayiş və ya ictimai təhlükəsizlik (Konvensiyanın 8 və 9-cu maddələri mənasında ; bax, yuxarıdakı paraqraf 115) və ya « başqasının hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi » (bax : yuxarıdakı paraqraf 116) üçün « zəruri » idimi ?

57. 8 və 9-cu maddələr mənasında ictimai asayiş və ya təhlükəsizliklə (bax : yuxarıdakı paraqraf 115) bağlı, Məhkəmə, Dövlətin şəxslərin və əşyaların təhlükəsizliyinə qəsdlərin qarşısını almaq və şəxsiyyət sənədlərinin saxtalaşdırılması ilə mübarizə üçün fərdləri identifikasiya etməyin vacib olduğunu hesab etməsini anlayır. O, beləliklə, təhlükəsizliyə nəzarət çərçivəsində dini xarakterli bir geyim elementini çıxarmaq öhdəliyi ilə və rəsmi sənədlər üçün kimlik fotosunda başı açıq görünmək vəzifəsi ilə bağlı işlərdə Konvensiyanın 9-cu maddəsinin pozulmadığını elan etmişdir (uyxarıdakı paraqraf 133). Bununla belə, din məqsədləri üçün bütöv örtük taxmaq istəyən qadınların hüquqlarına təsirinə görə, ictimai yerlərdə üzü örtən geyimin geyinilməsinə tam qadağa, yalnız ictimai təhlükəsizliyə ümumi hədənin olması kontekstində mütənasib hesab edilə bilər. Hökumət 11 oktyabr 2010-cu il qanununun belə bir kontekstdə qəbul edildiyini sübut etmir. Qadağanın subyektivi olan qadınlara gəlincə, onlar öz kimliklərinin əhəmiyyətli hesab etdikləri bir elementindən və seçdikləri din və ya inanclarını nümayiş etdirmək hüquqlarından imtina etməyə məcbur olmuşlar. Halbuki, Hökumətin bildirdiyi məqsədə, şəxslərə və əşyalara təhlükə riski olduğu və ya şəxsiyyət sənədlərinin saxtalaşdırılması ilə əlaqədar şübhələr üçün xüsusi şərait olduğu zaman sadəcə qadınların üzlərini açmaqları ilə identifikasiya edilməklə çatıla bilərdi. 11 oktyabr 2010-cu il qanununun gətirdiyi qadağanın demokratik cəmiyyətdə Konvensiyanın 8 və 9-cu maddələri mənasında ictimai təhlükəsizlik və ya asayiş üçün vacib olduğu hesab edilə bilməz.

58. Hələ Məhkəmənin legitim hesab etdiyi digər məqsədlə bağlı da araşdırma aparmaq lazımdır: «başqasının hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi»nin bir elementi olan cəmiyyət həyatının minimum tələblərinə riayət (bax : yuxarıdakı 121-122-ci paraqraflar).

3. Məhkəmə müşahidə edir ki, burda söhbət Dövlət orqanlarının böyük əhəmiyyət verdiyi məqsəddən gedir. Bu, xüsusilə qanun layihəsinin motivlər hissəsindən aydın şəkildə görünür. Orda bildirilir ki, «üzün könüllü və sistemativ örtülməsi problem yaratması onun fransız cəmiyyətində «birgə yaşamaq» kimi fundamental tələbə sadəcə olaraq ziddir və «ictimai yerlərdə üzün sistemativ örtülməsi qardaşlıq ideyasına əksdir və sosial münasibətlər üçün zəruri olan minimum sivillik tələbinə cavab vermir» (...). Beləliklə, fərdlərə öz müxtəlifliklərində birgə yaşamaq üçün şərait yaratmağı təmin etmək Dövlətin vəzifələri arasındadır. Digər tərəfdən, Məhkəmə Dövlətin bu çərçivədə fərdlər arasında qarşılıqlı münasibətlərə xüsusi əhəmiyyət verməyi vacib saymasını və bəzi fərdlərin ictimai yerlərdə üzünü örtməsinin bu münasibətlərə mənfi təsir etdiyi hesab etməsini qəbul edə bilər (aşağıdakı paraqraf 122).

4. Nəticədə, Məhkəmə hesab edir ki, mübahisəli qadağa prinsipə, yalnız «birgə yaşamaq» şərtlərini təmin etməklə bağlı əsaslandırılmış ola bilər.

61. Bu qadağanın məqsədə mütənasib olub-olmamasını yoxlamaq qalır.

62. Ərizəçi və müdaxilə edən təşkilatların irəli sürdüyü arqumentlərə xüsusi diqqət verilməlidir.

63. Beləliklə, bu qadağanın aid olduğu qadınların sayı çox azdır. Milli Məclisin Məlumat Missiyasının hazırladığı və 26 yanvar 2010-cu ildə təqdim etdiyi

« Dövlət ərazisində bütöv örtük barədə » Hesabata görə, 2009-cu ilin sonunda Fransada təxminən 1 900 qadın bütöv İslam örtüyü taxırdı və bunlardan təxminən 270-i dənizin o tayındakı ərazilərdə yaşayırdı (...). Bu rəqəm Fransanın altmış beş milyonluq əhalisinə və burda yaşayan müsəlmanların sayına münasibətdə kiçikdir. Beləliklə, belə bir vəziyyətə ümumi qadağa barədə qanunla cavab vermək qeyri-mütənasib görünə bilər.

64. Bundan əlavə, qadağanın ərizəçi kimi, öz dini inancları səbəbilə bütöv örtük taxmağı seçən qadınlar üzərindəki neqativ təsiri şübhəsizdir. Bundan əvvəl göstəriləni kimi, bu qadağa qadınları mürəkkəb bir dilemma qarşısında qoyur və onun nəticəsi onları təcrid etmək və onların müxtariyyətini, eləcə də onların inanclarını nümayiş etdirmək azadlığı və özəl həyatlarına hörmət hüququna təsir edir. Üstəlik, həmin qadınların bu qadağanı kimliklərinə bir qəsd kimi görməklərini anlamaq olar.

65. Digər tərəfdən, fundamental hüquqların müdafiəsi üzrə çox sayda milli və beynəlxalq aktorlar da ümumi bir qadağanın qeyri-mütənasib olduğunu hesab etmişdir. Söhbət xüsusilə İnsan Hüquqları üzrə Milli Konsultativ Komissiyadan (...), müdaxilə edən qeyri-hökumət təşkilatları kimi təşkilatlar, Avropa Şurası Parlament Assambleyası (...) və Avropa Şurası İnsan Hüquqları Komissarından (...) gedir.

66. Məhkəmə bəzi müdaxilə edən tərəflərin bildirdiklərindən ciddi şəkildə narahat olur. Onların fikrincə, 11 oktyabr 2010-cu il qanununun qəbulundan əvvəl müəyyən islamofob fikirlər səsləndirilmişdir. Şübhəsiz ki, məsələ ilə bağlı qanunvericilik fəaliyyəti barədə fikir söyləmək Məhkəməyə düşmür. Lakin Məhkəmə vurğulayır ki, bu tip qanunvericilik təşəbbüsünə əl atan Dövlət müəyyən kateqoriya insanlara mənfi təsir edən stereotiplərin möhkəmlənməsinə yardım etmək və düzümlülüyü təşviq etməli olduğu halda, dözümsüzlüyün ifadəsini cəsarətləndirmək riski alır (yuxarıdakı paragraf 128; bax, həmçinin Avropa Şurası İnsan Hüquqları üzrə Komissarın rəyi, ...). Məhkəmə xatırladır ki, dini və ya etnik mənsubiyyətinə görə identifikasiya edilən bir qrupa qarşı ümumi və zoraki fikirlər Konvensiyanın əsasını təşkil edən dözümlülük, sosial sülh və ayri-seçkilinin qadağanı kimi dəyərlərə ziddir və Konvensiyada nəzərdə tutulan fikri ifadə azadlığının əhatə dairəsinə daxil deyildir.

67. Əksinə, ərizəçinin irəli sürdüyü digər arqumentlər nisbiləşdirilməlidir.

68. Beləliklə, qadağanın dairəsi, ictimaiyyətə açıq olan bütün yerlərə tətbiq olunduğundan (ibadət yerləri xaric) geniş olsa da, 11 oktyabr 2010-cu il qanunu, ictimai yerlərdə, dini və ya qeyri-dini xarakterli üzü örtməyən hər hansı geyim geyinilməsini və ya geyim elementini istifadə etmək azadlığına təsir etmir. Məhkəmə mübahisələndirilən qadağanın əsasən bütöv örtük taxmaq istəyən müsəlman qadınlara aid olmasının fərqiəndir. Bununla belə, o, qadağanın açıq şəkildə həmin geyimlərin dini xarakteri ilə əlaqədar olmaması, üzü örtməsinə əsaslandığı faktına böyük əhəmiyyət verir. Bu, hazırkı işin yuxarıda istinad edilən *Ahmet Arslan və başqaları* işindən fərqləndirən əsas elementdir.

69. Qadağanın cinayət sanksiyaları nəzərdə tutması faktına gəlicə, şübhəsiz ki, bu fakt ərizəçilər üzərində qadağanın təsirini daha da artırır. İctimai yerlərdə

üzlərini örtüklərinə görə cinayət təqibinə məruz qalmalarının öz dini inancları səbəbilə bütöv örtük taxmaq seçimi etmiş qadınlar üçün travma olduğu anlaşılındır. Bununla belə, qanunvericinin seçdiyi sanksiyalar nəzərdə tutula bilən ən yüngül sanksiyalardan olması faktı nəzərə alınmalıdır, çünki, ikinci sinif pozuntular üçün nəzərdə tutulan cərimə tətbiq olunur (yəni hal-hazırda, maksimum 150 Avro). Məhkəmə eyni zamanda və ya onun yerinə vətəndaşlıq stajı da tətbiq edə bilər.

70. Digər tərəfdən, şübhəsiz ki, ərizəçinin vurğuladığı kimi, ictimai yerlərdə üzü örtən geyimi qadağan edərkən cavabdeh Dövlət müəyyən şəkildə plüralizmin dairəsini məhdudlaşdırır, çünki qadağa müəyyən qadınların, ictimai yerlərdə bütöv örtük taxmaqla öz şəxsiyyətlərini və inanclarını ifadə etmələrinə maneədir. Bununla belə, Dövlət öz növbəsində, onun üçün, fransız cəmiyyətində, sosial kommunikasiya qaydaları, daha geniş götürüldükdə « birlikdə yaşamaq » la ziddiyətli hesab etdiyi bir davranışa cavab verdiyini bildirir. Cavabdeh Dövlətin fikrincə demokratik cəmiyyətin fundamenti olan plüralizmin, eləcə də dözümlülük və açıq fikirliliyin ifadəsi üçün mühüm olan fərdlər arasında, qarşılıqlı əlaqələri qorumaq niyyəti daşıyır (yuxarıdakı paraqraf 128). Beləliklə, belə görünür ki, ictimai yerlərdə bütöv örtük taxılmasının qəbul edib-etməmək, cəmiyyətin seçimidir.

71. Belə olan halda, Məhkəmə, Konvensiyaya uyğunluq məsələsinin yoxlanmasını məhdud saxlamalıdır, çünki haqqında söhbət gedən cəmiyyətin demokratik formalarına uyğun şəkildə verilmiş bir qərarı dəyərləndirməlidir. Ən azından, Məhkəmə artıq xatırlatmışdır ki, demokratik **Dövlətdə ağılabatan şəkildə mövcud olan dərin fikir müxtəliflikləri ilə bağlı ümumi siyasət məsələlərindən söhbət edərkən, milli qərarvericinin roluna xüsusi əhəmiyyət vermək lazımdır** (yuxarıdakı paraqraf 129).

72. Başqa sözlə, hazırki işdə Fransanın mülahizə səlahiyyəti genişdir.

73. Bu fikir, xüsusilə, Avropa Şurası üzvlərində ictimai yerlərdə bütöv örtük məsələsi ilə bağlı ümumi fikir olmadığından doğrudur. Məhkəmə müşahidə edir ki, müdaxilə edən tərəflərdən birinin bildirdiyinin (yuxarıdakı paraqraf 105) əksinə olaraq, qadağaya qarşı Avropa konsensusu yoxdur. Şübhəsiz ki, sırf normativ nöqteyi nəzərdən, Fransa Avropada azlıq vəziyyətidir : Belçika istisna olmaqla, Avropa Şurasının başqa heç bir üzvü bu günə qədər belə bir tədbir görməmişdir. Bununla belə, ictimai yerlərdə bütöv örtük geyinmək məsələsi bir çox Avropa ölkəsində müzakirə edilir və ya edilmişdir. Bəzilərinə, üzümü qadağa yolunu seçməmək qərarı verilmişdir. Digərlərində belə bir qadağa nəzərdə tutula bilər (yuxarıdakı paraqraf 40). Beləliklə, belə görünür ki, məsələ ilə bağlı, ictimai yerlərdə bütöv örtük geyinilməsinə ümumi qadağa qoyulmasının lehinə və ya əleyhinə heç bir konsensus yoxdur.

74. Nəticədə, xüsusilə, cavabdeh Dövlətin hazırki işdə mülahizə səlahiyyətinin genişliyi nəzərə alınaraq, Məhkəmə belə nəticəyə gəlir ki, 11 oktyabr 2010-cu il qanununun qoyduğu qadağa çatılmaq istənilən məqsədə, yəni « başqasının hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi » nin elementi olan « birgə yaşamaq » məqsədinə mütənasib hesab oluna bilər.

75. Beləliklə, mübahisəli məhdudlaşdırma « demokratik cəmiyyətdə » « zəruri » hesab edilə bilər. Bu nəticə, həm Konvensiyanın 8-ci maddəsinə, həm də 9-cu maddəsinə aiddir. Nəticə olaraq, nə Konvensiyanın 8-ci maddəsinin, nə də 9-cu maddəsinin pozuntusu baş verməmişdir.

b) Konvensiyanın 8 və ya 9-cu maddəsi ilə birlikdə götürülməklə Konvensiyanın 14-cü maddəsinin iddia olunan pozuntusu

76. Məhkəmə qeyd edir ki, ərizəçi dolayı ayrı-seçkilikdən şikayət edir. O bununla bağlı bildirir ki, ictimai yerlərdə bütöv örtük taxmaq istəyən müsəlman qadın olaraq, qadağanın və onun sanksiyalarının xüsusilə hədəf aldığı şəxslər kateqoriyasına aiddir.

77. Məhkəmə xatırladır ki, bir qrup şəxs üzərində qeyri-mütənasib ziyanlı təsirə malik ümumi siyasət və tədbir, hətta spesifik olaraq bir qrupu hədəf almasa və ya ayrı-seçkilik niyyəti olmasa belə, ayrı-seçkilik salan hesab edilə bilər. Bununla belə, bu siyasət və ya tədbir yalnız « obyektiv və əqlabatan » əsaslandırılmaya malikdirsə, yəni « legitim məqsəd » daşıyarsa və istifadə olunan vasitələrlə daşınılan məqsəd arasında « əqlabatan və mütənasib əlaqə » varsa belədir. Hazırki işdə, 11 oktyabr 2010-cu il qanununun qoyduğu qadağanın dini əsaslarla ictimai yerlərdə bütöv örtük taxmaq istəyən qadınlara mənfi təsirləri olsa da, yuxarıda bildirilən səbəblərlə bu tədbirin obyektiv və əqlabatan əsasları vardır.

78. Beləliklə, Konvensiyanın 8 və ya 9-cu maddəsi ilə birlikdə götürülməklə Konvensiyanın 14-cü maddəsinin pozuntusu baş verməmişdir.

BU ƏSASLARLA, MƏHKƏMƏ

(...)

3. *Hesab edir ki*, Konvensiyanın 8-ci maddəsinin pozuntusu baş verməmişdir (on beş səsə qarşı iki səs) ;
4. *Hesab edir ki*, Konvensiyanın 9-cu maddəsinin pozuntusu baş verməmişdir (on beş səsə qarşı iki səs) ;
5. *Dit*, Konvensiyanın 14-cü maddəsi ilə birgə götürülmüş Konvensiyanın 8 və ya 9-cu maddəsinin pozuntusu baş verməmişdir (yekdilliklə);

(...)

Erik Fribergh
Katib

Dean Spielmann
Sədr